Маја М. Димитријевић
ORCID 0000-0002-6367-5748
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за дидактичко-методичке науке

DOI: 10.46793/KDNN25.247D
UDK: 37.014.542::82-93

СЛИКА ШКОЛЕ У ЧИТАНАЧКИМ ТЕКСТОВИМА ЗА МЛАЂИ ШКОЛСКИ УЗРАСТ

Апстракт: У раду се истражује тематизација мотива школе у програмским текстовима за млађи школски узраст, превасходно оним који су заступљени у школској лектири. Циљ истраживања је да се теоријско-методичком анализом жанровски здружених текстова испита који мотивски, доживљајни и дидактички слојеви учествују у хипостазирању литерарне слике школског амбијента у читаначким текстовима и на који начин тако успостављени прикази кореспондирају са актуелним емоционално-рационалним односом према институцији школе и школском животу. Показује се да је склоност ка идеализацији школе присутнија у издвојеним лирским текстовима, у прозним делима је слика школе као идеалног места местимично разграђена, уз критичко приказивање различитих актера школског живота, док се у драмским текстовима за децу школски проблеми често пресликавају на породични живот и решавају се посредством вербално-ситуационе комике.

Кључне речи: мотив школе, читанка, разредна настава, програм наставе и учења.

Пре више од педесет година, тачније од 50-их до 70-их година прошлог века, Душан Радовић је говорио и писао о неопходном „школовању школе", односно о школи, учењу, незаменљивој улози учитеља, букварима, настави књижевности. Са задивљујућом проницљивошћу јавно је и аргументовано реаговао на проблеме који су и данас актуелни у нашем образовно-васпитном систему „због тога што су наставни планови преобимни и неадекватни, што су уџбеници лоши, непрецизни и незанимљиви, што (ученици) уче под принудом и страхом, што су обесхрабрени и беспомоћни пред оним што се од њих тражи" (Радовић 2008: 388). Иако је у наредних пола века спроведено

maja0205@gmail.com

неколико програмских реформи уз покушаје модернизације уџбеника и осталих образовних ресурса, остаје видљива тенденција да се, нарочито у млађим основношколским разредима, изучавају поједини садржаји којима ученици интелектуално још увек нису дорасли[1]. Очекивања и пројектовани исходи високо су постављени, а школска реалност често не може да их оствари у правој мери. Последица таквог несклада повремено се сажима и сабија у снажан емоционални отклон од школских задатака и школског амбијента, а ученички искази *Мрзим школу* / *Нећу у школу* генерализују секвенце неуспешних одговора на постављене захтеве и потискују добре васпитне и здраве животне моменте који су могући и природно остварив само у одељењском колективу и не може их заменити друго конструисано окружење. У својим критичким опсервацијама о образовању, Радовић (2008: 395, 389) препознаје да је школа као „невесела кућа принуде и морања" један од њених појавних облика у ученичкој перцепцији („тако 'школско' постаје синоним за догматско, сувопарно, досадно, невољно, пародија правог учења и знања") и закључује: „Можда би се, ипак, требало вратити на почетак и, у већем складу са децом и животом, осмислити нешто реалнију, природнију и лепшу школу".

Настава српског језика би већ у најмлађем школском узрасту могла да интензивира позитиван доживљај школе, читања и учења када би се из зоне хотимичног истицања грешака[2] померила у простор примарне похвале добро постављених елемената у решавању различитих задатака. У актуелним програмима наставе и учења за први образовни циклус формулисани су неки од циљева основног образовања и васпитања, одређени исходи и препоруке за остваривање програма који би сукцесивно требало да обликују прихватљиву слику школе. Под овим се подразумева

[1] Ова се примедба односи на наставне садржаје српског језика: померања апстрактног а комплексног граматичког и правописног градива у почетне разреде првог образовног циклуса, нејасни или недовољно поуздани критеријуми за распоређивање књижевних и некњижевних текстова по разредним програмским садржајима и сл. Аутор рада о овој проблематици говори из позиције практичара са више од двадесет пет година наставничког искуства на различитим образовним нивоима, као и из перспективе универзитетског наставника методичара који је у перманентном контакту са школском праксом у млађим разредима основне школе.

[2] Трајне последице тако конципираног вредновања резултата испољавају се и у самоевалуационим исказима студената предавача (будућих учитеља) у оквиру студијског предмета Методички практикум српског језика и књижевности. Када пред групом колега хоспитаната процењују сопствена постигнућа на одржаном часу српског језика, веома мали број студената завршне године основних академских студија спреман је да са довољно самопоуздања најпре истакне квалитетне сегменте у припреми и реализацији обављеног посла. Најчешће своје кратке монологе започињу освртом на оно што није било успешно, на појединости којима нису задовољни, занемарујући притом уложени труд и свестрано залагање у процесу припремања практичног предавања.

обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој ученика, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу; развој толеранције и уважавање различитости; поштовање равноправности, препознавање ситуација кршења/остваривања права детета и стереотипа у књижевним делима; развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, изражавања свог става, мотивације за учење, самоиницијативе и самовредновања, способности за тимски рад; развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства; развијање позитивних људских вредности и њихово усвајање на основу прочитаних књижевних дела и сл. С обзиром на овако постављене циљеве, очекује се и адекватан избор кореспондентних наставних садржаја. Међутим, „у новим програмима наставе и учења за Српски језик и књижевност у Републици Србији није заступљен велики број дела са препознатљивом васпитном компонентом, која би послужила као полазиште за реализацију многих програмских циљева" (Мркаљ 2022: 127). Преглед и анализа читаначких текстова у вези са школом могли би се посматрати и као врста истраживања које ће бар у извесној мери показати колико је склада или дискрепанције присутно када се упореди слика школе коју афирмише школска лектира у односу на ученички доживљај школског амбијента који се рефлектује у непосредним наставним околностима.

„Природа књижевности за децу подразумева увек присутне тематске кругове, најчешће обликоване у складу са емпиријом и чулно доступним светом који окружује дете; упућеност на њихову свакодневицу имплицира присуство школе као неизоставног топоса књижевности за децу па, сходно томе, јавља се и фигура учитеља" (Полић 2018: 124). Лирских текстова о школи у читанкама за разредну наставу српског језика, односно у програмским одељцима са школском лектиром, нешто је мање од прозних и драмских. Без обзира на жанровску припадност, у њима се кроз поетске слике, наративне одељке или сведену драмску радњу истиче повезаност школског и кућног простора, догађаји и доживљаји типични за школски амбијент и доживљајни однос ликова деце према захтевима које школа као институција пред њих поставља. Школски простор у читаначким текстовима за млађе разреде основне школе обележавају ликови учитеља и учитељице,[3] ликови

[3] У одређеним периодима развоја српске поезије за децу на фигуру учитеља примењују се два дивергентна ауторска обликотворна модуса – учитељ служи као средство педагогизације текста или је хуморно-сатирично представљен, чиме се текст депедагогизује, што је додатно условљено и природом лирског субјекта, односно тиме да ли се пева из визуре детета или одрасле особе (в. Полић 2018: 129–132). У песмама за децу Владислава Петковића, у чијем су поетском средишту мотиви природе или националног идентитета, уочљива је идеализована представа детета, а уз њу се посебно издваја упечатљива слика школе, учења и знања (в.

из породичног круга и ликови одраслих који су том кругу блиски. У појединим текстовима („Реч-две о Питеру", „Од читања се расте", „Једном је један дечак зевнуо") проблематизује се и однос родитеља/учитеља/наставника према потешкоћама са којима се ликови деце у улози најмлађих ученика суочавају. Обично је неразумевање унутрашњег света најмлађих ученика повод за стереотипне квалификације њихових школских постигнућа.[4]

Корпус на коме је истраживање засновано табеларно је приказан, уз објашњење истакнутих ознака.

Табела 1. Књижевни текстови о школи / у којима се помиње школа распоређени по разредима (са жанровском одредницом)[5]

Разред / Жанровска ознака	Први разред	Други разред	Трећи разред	Четврти разред
Поезија	**„Првак"** (Д. Максимовић)	**„Школа"** (Д. Лукић)	„Септембар" (Д. Костић)	„Отаџбина је наша очевина" (Д. Ерић)
	„Мрави" (Г. Тартаља)		„Шта је отац" (Д. Лукић)	
	„Није лако бити дете" (Д. Ђорђевић)		„Домовина се брани лепотом" (Љ. Ршумовић)	
	„Ау што је школа згодна" (Љ. Ршумовић)			

Панић Мараш 2015: 76). У савременом тренутку пак „[...] не можемо занемарити чињеницу да се лични наставникови афинитети, његова посвећеност, жар с којим приступа раду и емотивна аура којом озрачује наставну ситуацију умногоме рефлектују на обликовање ставова и мотивацију ђака" (Вељковић Станковић, Стојиљковић 2024: 84).

[4] Могло би се рећи да идејни слој наведених књижевних текстова кореспондира са следећим Радовићевим запажањем (2008: 390): „Морамо још једном поновити непријатну истину: крива је школа, ако је толико усмерена према трајним интересима деце, да често превиђа конкретно, живо дете којим се непосредно бави."

[5] Текстови чији су наслови истакнути масним словима тематизују школу и препознатљиви су по поетским, наративним или драмским ситуацијама у којима је школа доминантна мотивска или кључна фабулативна, односно просторна компонента. У подвученим насловима тема школе/учења/знања/књиге посредно је уведена у текст, док се у осталим издвојеним текстовима школа појављује само као један од споредних мотива, али тако да му се ипак може посветити одређена интерпретативна пажња.

Проза	**„Свети Сава и ђаци”** (народна прича)	**„Деда Милоје”** (Г. Стојковић)	**„Реч-две о Питеру”** (И. Макјуан)	„Детективско срце” (В. Алексић)
	„Дан кад је јутро било слово” (Ђ. Дамјановић)	„Једном је један дечак зевнуо” (Д. Алексић)[6]	„Прича о дечаку и Месецу” (Б. В. Радичевић)	„Прва љубав” (*Аутобиографија*) (Б. Нушић)
			„Од читања се расте” (Ј. Петровић)	„Позориште на небу” (Д. Алексић)
			„Златно јагње” (С. Велмар Јанковић)	
Драмски текст за децу	**„Први дан у школи”** (Б. Ољачић)	„Оцене” (Г. Тартаља)		**„Кад пролеће дође”** (Љ. Крстић)
	„Зна он унапред” (Г. Тартаља)	„Слатка математика” (А. Миловановић)		„Подела улога” (Г. Тартаља)
	„Тужибаба” (Д. Радовић)	„Два писма” (А. Поповић)		**„Слава”** (Д. Алексић)

У неколико лирских текстова лексема *школа* налази се већ у наслову или је посредно, али асоцијативно недвосмислено, повезана са неким појединостима из школског амбијента. Песма „Првак” (Д. Максимовић) условно се може сматрати читаначким текстом, који је само због тематско-мотивског склопа заснованог на поетском приказу поласка у школу – хронолошки постављен у *Буквар* као први школски уџбеник из српског језика. Петлић певач коме се лирски субјект обраћа са пуно поверења и школска таблица у ђачкој руци временски и искуствено су удаљени од садашњих ученика првог разреда, нарочито оних из градских средина, али је у песми присутно универзално узбуђење, нестрпљење, бојазан и притајена радост, као и назнака појачане одговорности због свечаног сусрета са школском зградом. У такав доживљај детета – ђака првака укључене су животиње из блиског окружења, моћне природне појаве као што је излазеће сунце и лик мајке као гарант да ће се догађај одиграти уз одговарајућу динамику и у складу са дечјим жељама. Простор школе се у овој песми посредно реконструише као место које заслужује поштовање и додатно је одређен присуством пријатељских

[6] Текст Д. Алексића се у програмским садржајима за други разред, уз још две кратке приче савремених српских писаца за децу, издваја у домаћу лектиру, али се појављује и у читанкама како би ученицима био доступнији (Читанка 2, издавач Вулкан знање), будући да је једини одабран из Алексићеве збирке прича *Музика тражи уши*.

лица и пријатних емоција. Будући првак себе одређује хипокористиком *ђаче* и намером да се пре свих нађе у школи, што указује на одсуство страха и ишчекивање новог радосног животног тренутка. „Иако песнички субјект никада не подлеже промени тачке гледишта и процесу идентификације са школарцима, необична сраслост са дечјим животом, потпуно разумевање и саосећање прожима готово сваки стих" (Вељковић Мекић 2016: 314).

У још једној песми предвиђеној за обраду у првом разреду („Ау што је школа згодна", Љ. Ршумовић) школски простор је позитивно конотиран – као добро и пријатно место које има лековит учинак на негативне склоности, лоше навике и непријатна стања и осећања. Упоређивање са кућним простором истакнуто је већ на почетку песме, а у финалном стиху прве строфе успостављена је безмало потпуна идентификација – лирски субјект наглашава своје разочарање што је школа ноћу затворена. Узвик *Ау* (за ознаку пријатног изненађења, чуђења с позитивним предзнаком) утопљен је у почетне стихове непарних строфа које школу глорификују као згодно и сјајно место и израз је задовољства што су испуњена нека важна дечја, односно ђачка притајена очекивања. Одсуство из школског простора узрокује патњу јер се поред упоређивања са породичном кућом школа чврсто асоцијативно повезује са другарством (дружина), подршком и солидарношћу (дељење ужине) и мотивом прве симпатије (парови, лепе тајне, мале љубави, недостајање, наивна љубавна патња). У песми, дакле, није доминантна примарна функција школе (учење, едукативни аспекти, моменат радне атмосфере и дисциплине, школски режим који *лечи лењост и самоћу*), већ је у првом плану хедонистички моменат, афирмисање пријатељства и заљубљености, па се школа чини згодном и дивном, воли се и у њу се радо и са уживањем одлази (в. Вељковић Мекић 2019: 337).

Наглашено субјективна и емотивна перспектива, коју у претходним песмама заступају деца у улози лирског субјекта, замењена је у песми „Школа" (Д. Лукић)[7] нешто објективнијим и ширим ракурсом или посматрањем и тумачењем из искусније визуре. Међутим, лексема *школа* је и овде заузела структурно истакнуто, насловно место и у песми функционише као поетски субјект метафорично представљен у три слике из различитих сфера: 1) школе су велике питоме овце са звонцетом – идиличан, пасторални призор и умирујуће акустичке сензације; 2) школе су велике и добре маме: најмлађим ученицима најблискија фигура која симболизује сигурност, блискост, бригу, пажњу и посвећеност; 3) школе су велики чудни дворци: лексика из домена бајке као асоцијација на храброст и јунаштво главних ликова у овом књижевном жанру. Песничке слике су експандиране утростручавањем атрибута

[7] Песма је распоређена у школску лектиру која се према актуелном програму наставе и учења обрађује у другом разреду основне школе.

велики и синтагматски повезане са питомим, добрим и чудно-чудесним, а то су у основи блиски или познати појмови који активирају доживљај пространства, осећај ширине, неспутаности, заштићености[8] или интелектуални изазов, радозналост и истрајност у предузетом подухвату. Метафоричност се затим помера на план трајне борбе у којој су ђаци храбри борци, а оловке дугачке сабље, па је борбено освајање школског простора подударно са стицањем знања и вештина и налик на поход који би требало да је ведар и оптимистичан и понавља се у годишњем циклусу (сваког септембра). У Лукићевој поезији одредница *ђачко* фигурише као важна етапа детињства и *нулта* песничка слика јер се епитет *ђачко* односи на универзалну компоненту свих могућих категорија деце и уједно одражава универзално у детету – трагалаштво (в. Бојанић Ћирковић 2025: 7, 11).

У осталим песмама које су се нашле у Табели 1 (у овом одељку се помињу хронолошким програмским редом, од почетног ка завршном разреду првог образовног циклуса) мотив школе присутан је тек у понеком стиху, али свакако заслужује одређен интерпретативни осврт у дидактичко-методичкој апаратури, односно на наставном часу. Језгровит и сликовит поетски језик остварује свој смисаони потенцијал и на тако малом узорку као што су стих или дистих у поезији за децу, па је отуда могуће препознати и растумачити и такве микроелементе који доприносе склапању слике и формирању представе о школи у читаначкој лектири.

Из песме „Мрави" (Г. Тартаља) издвајамо стихове: *Први иду ђаци / ђаци весељаци*. Осим што предводе колону и тиме истичу важност школског знања и учења, мрави-ђаци су додатно истакнути и анадиплозом. Такво удвајање је уз кратак стих донело живахан и полетан ритам на који се природно надовезало антропоморфизовано атрибутивно одређење – ови ђаци су и весељаци. Наведени детаљ је обично и илустративно интерпретиран као радост на лицима нацртаних ликова из мрављег света због сусрета са школом. Они задовољно носе школске торбе и књиге, а сви старији пратиоци су њихова подршка како би безбедно и на време стигли у школски простор. Контрастна слика појављује се у стиховима песме „Није лако бити дете" (Д. Ђорђевић): *Под теретом торбе стењеш / Није лако бити дете*. Уместо радости и задовољства, потцртан је терет, физички и интелектуални, са којим се суочавају деца-ђаци. Овај поетски исечак посредно асоцира на тежину

[8] Осврнућемо се, у вези са овим стиховима, на још један коментар Д. Радовића (2008: 392): „[...] школа би морала бити, пре свега, васпитна а тек затим образовна установа. Здрава, ведра, очувана и неозлеђена деца – по сваку цену, па и по цену знања! – то би морао бити племенити задатак васпитања". Наведени закључак би требало да усмери и методички концепт за тумачење ове Лукићеве песме како би се у непосредним наставним околностима откривала (не)подударност између онога што школа јесте у песми и ученичке перцепције школе у актуелном реалном тренутку.

школских задатака, на учење као захтеван процес, али подсећа и на дословну тежину школске торбе, несразмерну телесној снази млађих ђака. *У клупи ђаче пише: / „Брзо ће маіле, кише"* строфа је песме „Септембар" (Д. Костић) и налази се у читанкама за трећи разред. У дескриптивном низу се, поред ласте која најављује скору селидбу и оживљеног септембра који се гласно љути због позне јесени, оглашава и ђак својим записом о природи. Лексема *ђаче* је једини хипокористик у песми и може се претпоставити да песник с дубоким разумевањем и наклоношћу гледа на школски литерарни напор малог ђака који покушава да изрази оно што види, зна и осећа.

Школу родитељи разумеју и као простор рутине са фиксираним школским распоредом који обавезује на одлазак и повратак у одређено и предвидљиво време. Све што се не уклапа у уобичајене темпоралне оквире може бити повод за бригу и подозрење: *Мене отац стално испитује / и жели ово и оно да чује. // И кад сам у школу пошла / и кад сам из школе дошла /* („Шта је отац", Д. Лукић).

У песмама са родољубивим мотивским склопом („Домовина се брани лепотом", Љ. Ршумовић и „Отаџбина је наша очевина", Д. Ерић), школа је представљена мотивима књиге и знања (*Домовина се брани књиīом* [...] / *И чашīу и знањем*), односно поистовећена је са појмом отаџбине (*Отāаџбина је школа у којој учимо / да волимо Отāаџбину, да јој се дивимо*). Школа и домовина/отаџбина чврсто су поетско-симболички повезане јер је склоност према учењу и знање о прошлости, традицији, језику, култури инхерентно разумевању националног идентитета. „У овај круг певања слива се јасна вертикала родољубиве поезије којом се Ршумовић бави од седамдесетих година прошлог века до дана данашњег, само се мотивска тежишта мењају у складу са историјским и друштвеним контекстима" (Опачић 2024: 24). У последњој строфи додаје се још неколико начина за одбрану домовине: част, знање, живот и лепо васпитање, па Ршумовићева поука није строго прагматична, већ се кроз медијум поетске лепоте руководи динамичком лепотом људског живота (в. Вељковић Мекић 2019: 340).

Прозни читаначки текстови о школи говоре из различитих перспектива. Како би се прегледније представио школски простор који се у њима обликује и интеракције ликова са тим амбијентом, у овом делу рада се одступило од приказа одабраних садржаја школске лектире по разредима. Приче су здружене према структурним/мотивским сродностима, по карактеристичном односу јунака према школском амбијенту или неком његовом сегменту (књиге, учење, учитељи/наставници, знање и сл.). Додатно су умрежена прозна дела у којима је школа као просторна одредница значајна за фабуларни ток и смисао текста са оним текстовима где је мотив школе у фону збивања, али са видљивом рефлексијом на значењски слој приповедања. Запажање да „у прози намењеној деци срећемо идеализоване или веома критичне слике

школе" (Солеша 2021: 67) није до краја применљиво на корпус школске лектире за млађе разреде основне школе. Има позитивних индивидуалних доживљаја и ставова, има и критичких отклона, али се не издвајају наглашено опозитне представе о школи.

Народна прича „Свети Сава и ђаци" српског светитеља приказује у улози учитеља који разрешава једну етички нелагодну ситуацију, откривајући међу својим ђацима крадљивца меда домишљатим и мудрим претпоставкама о ђачком понашању. Лик Светог Саве појављује се и у причи „Златно јагње" (С. Велмар Јанковић), али као дечак Растко који се боји вукова, због чега му се браћа подсмевају. Зато уточиште проналази у књижници пуној сандука са исписаним свицима који су представљали књиге (експлицитно се наводи да тада није било школа и није било много оних који су умели да читају и пишу). Растко је ту учио да чита и слова су га смиривала и тешила. Спацијални детаљи (кружна књижница са низом малих прозора) упослени су да симболично представе сигурност и пријатност простора који у причи функционише као претеча школског амбијента.

Наглашено емотивно сећање на полазак у школу, преломљено кроз поетизован прозни запис одраслог приповедача забележено је у причи „Дан кад је јутро било слово" (Ђ. Дамјановић). Иако је тематски и према централном догађају прича непосредно повезана са првацима, није једноставна за разумевање и интерпретацију на овом узрасту. Као доминанта се може издвојити доживљај који укључује најпре осећање радости, затим и радост помешану са страхом, а обе се емоције манифестују кроз телесни дрхтај, онда и узбуђење због школе – простора где се од слова граде речи које откривају тајну знања. Врата и прозори школске зграде доживљени су као пролаз у храм слова. У сећању се реконструише и активира не само аудитивни слој доживљаја школе (речи се упоређују са песмом птица) него и његова олфактичка димензија – специфичан мирис табле, креде и сунђера који се такође повезује са словима. Тако се у причи школски објекат сједињује са природним окружењем (славујима, брдима, реком) и оживљава звуком и мирисом. С друге стране, у причи „Деда Милоје" (Г. Стојковић), која се такође наративно склапа око мотива тајне, контрастирани су сеоски и урбани амбијент, а школа је постављена као место укрштаја ликова који припадају различитим просторима, па им је због тога и специфично различита перцепција институције школе, односно учитеља. Инстинктивна а врло мудра реакција малих београдских ђака који прихватају деда Милоја и разумеју позицију свог друга, деда Милојевог унука, открива здраву атмосферу пуну подршке, партнерску и поверљиву релацију између учитеља и одељењског колектива.

Школа, међутим, за неке ликове из читаначких текстова, није сасвим пријатељска средина. Тамара не воли слова и одбија да чита и пише све док не упозна стрпљивог саговорника који разуме дечју природу, њихов

капацитет за озбиљан дијалог и мотивише девојчицу да самоиницијативно савлада ове две комплексне вештине (*Од читања се расте*, Ј. Петровић). За мирног и ћутљивог десетогодишњег Питера Фортјуна („Реч-две о Питеру", И. Макјуан) сањарење је паралелна стварност у којој проводи више времена него у стварном школском свету. Наставници који га нису познавали обично су мислили да није много паметан и нису успевали (или се нису ни трудили) да открију прави разлог његове одсутности и назаинтересованости на часовима. Било му је тешко и досадно на настави, али је, кад је одрастао, постао проналазач и писац прича. Приповедање о Тамари и Питеру открива да важни подстицаји за учење, сазнавање и животну радост често долазе из ваншколске средине. Маштовите и самосвојне личности се и у раном узрасту обично тешко уклапају у шаблонизирани, чврсто временски уобручен систем који у теорији афирмише индивидуализоване приступе, али исто тако не препознаје увек ситуације у којима их је потребно применити.

Наративно чвориште о читању књига у причи „Једном је један дечак зевнуо" (Д. Алексић) посредно и „поступно се успоставља кроз изграђивање обрасца за усвајање пожељног и пристојног понашања [...], преко материјализоване казне за неиспоштован савет (дечак је зевнуо и прогутао муву која се настанила у његовој глави – празњикавој, јер није баш волео књигу)" (Димитријевић 2010: 334). Описано стање главни лик превазилази одлуком да се посвети редовном писању домаћих задатака, учењу и читању, док не постане истински заљубљеник у књиге. Мотив школе делује из приповедне позадине, кроз навођење наставних садржаја које дечак изучава и који га подстичу да чита и о ономе што није задато у школском програму, да би се по стеченом знању и образовању разликовао од појединих празноглавих политичара (о чему сазнајемо из ауторског коментара). О читању и жудњи за знањем говори и „Прича о дечаку и Месецу" (Б. В. Радичевић). Сиромашном дечаку Радојици ускраћено је право на учење и знање, па се космичка сила упошљава да успостави равнотежу и земаљску правду. Тежња ка универзалној мудрости и истинској хуманости остварује се захваљујући дуготрајно стицаним научним сазнањима.

У прозном тексту Драгана Алексића „Позориште на небу" мотив школе је послужио само као фронтални део приповедног оквира. Наиме, нарација се отвара дијалошком секвенцом у којој се лош резултат на школском тесту и неучествовање у школском спортском тиму претпостављају као разлози за забринутост главног лика, што он демантује и започиње причу о свом необичном позоришном пројекту. Ни у „Детективском срцу" (В. Алексић) школа није у главном приповедном току, али се јунакиња, девојчица Јелена Шуман, уводи у причу и самоодређује посредством лика учитељице. У кратком уводном фрагменту открива се да је учитељичин приступ школским задацима самопоуздан и креативан, да би се на то надовезало

слушање радио-драме за децу као обавезан школски задатак на коме инсистира учитељица другог јунака ове приче. Тако се, заправо, контурише наративни контекст и наговештава да ће и остатак приче бити духовито интониран. Шаљивим коментарима о свом школовању и Б. Нушић у одломку *Аутобиографије* („Прва љубав") забавља младе читаоце, али им истовремено кроз хумор открива и шта је то у његовом школском животу било незгодно и непријатно, на који начин је покушавао да превазиђе потешкоће, како је сећање на слабе оцене и строге професоре често премрежено успоменама на необичне авантуре.

Драмски текстови за децу „Први дан у школи" (Б. Ољачић) и „Тужибаба" (Д. Радовић) читају се и интерпретирају у првом разреду основне школе. Оба се заснивају на тужно-смешним ситуацијама из школског живота. У првом је дечак разочаран и несрећан због исхода првог школског дана јер се испоставило да је забрана безброј, а дозвољено је само дануноћно учење, док други текст развија мотив школског тужакања кроз динамичну смену кратких реплика драмских лица. Занимљиво је да се у оба текста појављује лик учитељице који није убедљиво делатан са позиције педагошког ауторитета и не разрешава драмску ситуацију, већ својом реакцијом постиче одређену вербално-емоционалну манифестацију осталих учесника драмске радње. Она набраја шта је све у школи и ван ње недозвољено (о чему посредно сазнајемо јер њене речи преноси дечак), односно учитељица се без посебног интересовања укључује у разговор о тужакању, покушавајући само да привремено смири и тренутно превазиђе непожељну ситуацију у одељењском колективу. С друге стране, учитељ у драмском тексту „Зна он унапред" (Г. Тартаља), такође предвиђеном за обраду у првом разреду, врло стрпљиво, с пажњом и домишљато с Мишом води дијалог о кашњењу у школу и оставља простора дечаку да без страха и устручавања наведе читав низ духовитих изговора који забављају мале читаоце.

У „Оценама" (Г. Тартаља) мотив школског (не)успеха уклопљен је у породичну сферу и два разговорна блока показују да главни драмски лик није вичан учењу, али да се вешто сналази у говорно-мисаоним импровизацијама које му доносе симболичну награду (новац за чоколаду). Шаљиве сцене у породичном дому у које је, преко писма, уведен лик учитеља („Два писма", А. Поповић), тематизују покушај главног лика да жељени исход оствари позивањем на учитељски ауторитет, што истовремено доводи до разоткривања Јоцине неспретно смишљене подвале. „Слатка математика" (А. Миловановић) наставља низ драмских текстова у којима школско градиво и учитељичина најава лоше оцене изазива одређену нелагоду и нерасположење једног лика, а сведена вршњачка дијалошка сцена усмерава се ка шаљивом разрешењу математичког проблема. За овај блок драмских текстова мотив школског знања/незнања послужио је као покретач кратке драмске радње у коју

се, затим, уклапа и мотив безазлене лажи или ситне подвале, с намером да се кроз комични обрт покрене и одговарајући дидактички импулс.

„Кад пролеће дође" (Љ. Крстић) и „Слава" (Д. Алексић) налазе се међу програмским драмским текстовима за завршни разред првог образовног циклуса.[9] Први текст приказује типичну школску ситуацију у којој ученици реагују на љубавне згоде у разреду, али су необичне њихове поетизоване реплике које до краја текста утичу и на наставницу. Она одустаје од строго административних захтева, приклања се општем романтичном пролећном расположењу у учионици и показује да разуме жеље и осећања својих ученика. Овај драмски текст успоставља складну слику школског колектива и у предњи план, поред заљубљеног дечака, истиче и здраву релацију наставник–ученици. Наставница пажљиво ослушкује одељење и прихвата модел и тон комуницирања који су ученици одабрали.[10] На сличан начин се понашају Страхињини родитељи у драмском тексту „Слава" пошто радо учествују у језичком надмудривању са сином и успевају да му преко духовитих аналогија (Свети Распуст Преподобни : Света Мученица Лектира) пренесу поруку о обавезама за време школског распуста.

Иако је тематика рада превасходно усмерена и ограничена на текстове из школске лектире и у најављеном корпусу се не помињу романи јер се у читанкама различитих издавача налазе различити одломци, ипак ћемо као кратку допуну навести и кључне тематске линије романа за четврти разред (обавезна домаћа лектира) у којима је тематизован однос према школи и доживљај школског простора и атмосфере.[11] Будући да се само као побочни садржаји уводе у текст рада, књиге лектире *Пипи Дуга Чарапа* Астрид Линдгрен и *О дугмету и срећи* Јасминке Петровић нећемо уврстити у корпус, већ ће бити издвојено само неколико фабуларних пасажа који тангирају тему рада.

Пипи Дуга Чарапа покушаје укалупљивања свог неспутаног живота обесмишљава једноставним закључцима и промућурним директним питањима о томе зашто мора да иде у школу. Одрасли немају убедљиво

[9] На почетку текста „Подела улога" (Г. Тартаља) помиње се школска приредба и једно од драмских лица говори како је најбољи стрелац у разреду. Једино те појединости текст повезују са школом.

[10] Ако би се то превело на језик непосредне наставне праксе, могли бисмо закључити да „повољна атмосфера у одељењу утиче не само на бољу ефикасност и резултате рада у току часа већ и на формирање става према одређеном предмету" (Вељковић Станковић, Стојиљковић 2024: 83).

[11] Хронотоп школе у савременом српском роману за децу често укључује проблем прекршаја школске дисциплине. Нушићеви и Ћопићеви јунаци противе се нарушавању достојанства детета, док се у каснијим романима о школском животу јунаци сукобљавају са школским властима борећи се за социјално обесправљене, због чега су и кажњени (в. Солеша 2021: 61–75).

објашњење, па од полицајца добија сасвим прозаичне одговоре: да научи таблицу множења, да сазна који је главни град Португала. Погађа је и растужује кад јој кажу да се у школи понашала ружно – заборавља на обавезу персирања (*Извини*, *Ви учитељице*) или немарно одговара љубазној учитељици која проверава сабирање (*Па ако ти то сама не знаш*, *немој да мислиш да ћу ја да ти кажем!*; *Е ја*, *лутко лепа*, *сад си ја претерала!*). Одбрамбени механизам условљен је и тиме што Пипи, коју је један морнар учио да пише – није била истрајна ученица. Уместо да беспоговорно прихвати једнодимензионалне примере, она им супротставља живописне искуствене приче. Јунакиња романа показује изражену потребу да догради и преосмисли стварност и самери је свом маштовитом погледу на свет, па је отуда разумљиво њено подсмевање шаблонизираним школским задацима који делују као да су потпуно неповезани са реалним животним ситуацијама. У кратком роману Јасминке Петровић *О дугмету и срећи*, намењеном најранијем читалачком узрасту, из приповедачке перспективе 1. лица сазнајемо како родитељи позитивно вреднују улогу учитељице у школском животу дечака које болује од церебралне парализе јер му је та подршка омогућила останак у редовној школи и одређен степен социјализације. Школско окружење може да да се покаже као сурово на више нивоа: од притајеног или отвореног подсмеха до равнодушности и укидања могућности елементарне комуникације и дружења са вршњацима. Зато се као контрапункт истичу подстицајне учитељичине похвале и подршка за маштовите саставе и леп рукопис, без правописних грешака.

У овом контексту поменућемо и књигу *Хоћу у школу* која није део програмских школских садржаја, али је део стваралачког опуса Јасминке Петровић која се већ дуже време из различитих перспектива бави темама повезаним са доживљајем школе и промишљањем о начину њеног функционисања у савремено доба. „У савременом роману за децу школа се открива и као веома важан простор формирања идентитета, развоја личности, самооткривања појединца у процесу прихватања (или одбијања) одговорности и обавеза. Она је место сазревања, стицања искуства, место откривања владајућег система вредности заједнице, тачка укрштања различитих култура" (Солеша 2021: 67). Кратко прозно дело *Хоћу у школу* намењено најмлађим читаоцима управо потврђује неке од побројаних навода и отвара низ актуелних питања у вези са школом 21. века: чему служи, како се учи, може ли настава да буде занимљивија и ван учионице, зашто је превише домаћих задатака, може ли лектира да се бира и сл. Никола, главни лик у овом литерарном водичу кроз кратку историју школе, своје путовање започиње следећим констатацијама: „Ова школа је грозна! Нема никаквих авантура. Превише је озбиљна и досадна." Напорно му је да рано устаје, заборавља да уради домаће задатке, не памти распоред часова, плишана играчка му је

утеха а због ње му се у разреду подсмевају. Потрага за неком бољом школом ретроспективно га води најпре у праисторију, па одатле проспективно враћа у садашњост. Сазнање да је некада у школама било уобичајено физичко кажњавање, уз челичну дисциплину и страх, а без радости и смејања на часу. У Галилејевој школи из 17. века поштују се научна открића, али се кажњавају учитељи који мисле својом главом и томе уче и своје ученике јер слобода мишљења, према државним законима, није подразумевано људско право. Главни лик прижељкује модерно образовање и нове технологије. Међутим, не допада му се виртуелна школа пуна робота, у којој су холограми, телепортација и вештачка интелигенција заменили учионице, спортске терене, ђаке и наставнике, дружење и разговор. Иако није пронашао школу о којој је маштао, дошао је до важног закључка да у школи свима треба да буде пријатно и питања шта он сам може да уради да његова школа буде боља. Тако се слика школе пројектује у раван својеврсног индивидуалног активизма, а крај књиге посредно комуницира са свим ученицима-читаоцима и усмерава њихове потенцијалне идеје на план конкретне реализације.

У лирским песмама са списка читаначке лектире за млађе основношколске разреде слика школског простора је у највећем броју анализираних текстова позитивно конотирана и осенчена ведрим тоновима, а боравак у школи, учење и дружење са школским вршњацима изазива пријатно расположење и радост.[12] Свега је неколико поетских детаља који указују на мање лепе тренутке у школском животу. Прозна дела која су се нашла на листи школске лектире донекле декомпонују идиличну слику школе успостављену у песничким текстовима јер су савремени погледи на школу мултиперспективни, и неретко укључују везу између породичног и школског простора. Такво повезивање је видљиво и у драмским текстовима, али је померено ка шаљивим обртима са поучном интенцијом. Читаначки текстови школу представљају као безбедно, заштићено место, без вршњачког насиља (осим уобичајеног тужакања) и без рефлекса дневнополитичких збивања. Зато би у методичком приступу ваљало поредбено предочавати слику школе у књижевним текстовима и слику стварне школе. Детабуизирање и препознавање онога што се ученицима у школи не допада, што их узнемирава или плаши могло би да резултира свесним и активним укључивањем у базичне процесе промена на нивоу школског колектива. Потенцијални доживљајни и значењски несклад уз стручно вођење методичара практичара у настави српског језика може се трансформисати у моменат позитивне мотивације јер „ко мисли да васпитава и образује децу, мора то чинити на њиховом језику, на језику њиховог

[12] На то би, једним делом, могло да утиче и време настанка песама које су се нашле у школском програму, али вантекстовне појединости те врсте нису прикупљане и разматране у овом истраживању.

узраста и времена у коме живе" (Радовић 2008: 392), а пре свега „уважавањем свакодневног искуства и знања које је ученик изградио ван школе, повезивањем активности и садржаја учења са животним искуствима ученика и подстицањем примене наученог и свакодневном животу" (ПНУ 1 2018: 4).

ЛИТЕРАТУРА

Бојанић Ћирковић (2025): Мирјана Бојанић Ћирковић, Поетика *Ђачке песме* Драгана Лукића, *Детињство: часопис о књижевности за децу*, 51(3), 7–16. https://doi.org/10.46793/Childhood25.3.07BC

Вељковић Мекић (2016): Јелена Вељковић Мекић, Песме за децу Десанке Максимовић, *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, VII, 309–318.

Вељковић Мекић (2019): Јелена Вељковић Мекић, Поезија Љубивоја Ршумовића: право на детињство, у: С. Маринковић, Љ. Костић (ур.), *Књижевно дело Љубивоја Ршумовића*, Ужице: Педагошки факултет у Ужицу, 333–342.

Вељковић Станковић, Стојиљковић (2024): Драгана Вељковић Станковић, Јелена Стојиљковић, *Методичка панорама наставе српског језика и књижевности*, Београд: Едука.

Димитријевић (2010): Маја Димитријевић, Ликови у савременој причи за децу Дејана Алексића: погодност за наставну обраду, у: С. Денић (ур.), *Савремени тренутак књижевности за децу у настави и науци*, Врање: Учитељски факултет, 329–337.

Мркаљ (2022): Зона Мркаљ, *Изазови савремене наставе Српског језика и књижевности и традиционалне вредности*, Београд: Клет.

Опачић (2024): Зорана Опачић, Такмичење са самим собом: надузрасна својства Ршумовићевог песништва, у: Д. Хамовић (ур.), *Љубивоје Ршумовић – песник*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани" – Нови Сад: Сајнос, 19–41.

Панић Мараш (2015): Јелена Панић Мараш, Ђаци се крећу Богу знања истину да моле – о поезији за децу Владислава Петковића Диса, *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 28(4), 76–87.

Радовић (2008): Душан Радовић, *Баш свашта* (сабрани списи), Београд: Завод за уџбенике.

Солеша (2021): Биљана Солеша, Функција хронотопа школе у савременом српском роману за децу, *Баштина*, 54, 61–75. https://doi.org/10.5937/bastina31-31114

Maja M. Dimitrijević
University of Kragujevac
Faculty of Education in Jagodina
Department of Didactics and Methodology

THE IMAGE OF SCHOOL IN READING TEXTS FOR JUNIOR PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

Summary: This paper explores the thematic representation of the motif of school in curriculum-based texts for junior primary school age, primarily those included in required school reading. The aim of the research is to examine, through a theoretical and methodical analysis of genre-grouped texts, which thematic, experiential, and didactic layers contribute to hypostasizing the literary image of the school environment in textbook readers, and how the depictions thus established correspond with the current emotional and rational attitude towards the institution of school and school life. The findings indicate that the inclination towards idealizing school is most prominent in selected lyrical texts; in prose works, the image of school as an ideal place is occasionally deconstructed alongside a critical portrayal of various actors in school life; while in children's dramatic texts, school problems are often mirrored in family life and resolved through verbal and situational comedy.

Keywords: motif of school, reader (textbook), primary education, curriculum.